

راهکارهای تقویت شجاعت و ایمان در مسئولان جامعه اسلامی

آيسان منورا^۱

چکیده

تقویت شجاعت و ایمان در مسئولان جامعه اسلامی مسئله بسیار مهمی است، که در قرآن و روایات به آن تأکید زیادی شده است. رفتار مسئولان جامعه اسلامی در جامعه تأثیر مستقیم دارد، اگر شجاعت و ایمان در آنها افزایش یابد، پایه‌های حکومت هم مستحکم خواهد شد. هدف از این مقاله بررسی راهکارهای تقویت شجاعت و ایمان در مسئولان جامعه اسلامی است. روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و فیش برداری و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات توصیفی - تبیینی می‌باشد. در یافته‌های تحقیق راهکارهای تقویت شجاعت و ایمان در مسئولان جامعه اسلامی به این نتایج دست یافته‌ایم که: راهکارهای تقویت ایمان: انجام عبادات و شعائر دینی، پرهیزکاری و تقوای الهی، عمل به احکام و مواعظ الهی و ... راهکارهای تقویت شجاعت: باور به امدادهای غیبی، تن به ذلت ندادن، تمرین و آماده سازی برای کسب شجاعت و... اشاره کرد.

کلیدواژه: جامعه، شجاعت، مسئولان.

مقدمه

مسئولان جامعه اسلامی، مسئولینی هستند که از جهت اعتقادی، معنوی، اخلاقی و رفتاری باید شاخصه‌های مورد نظر را داشته باشد، تا در جایگاه مسئولیتی که دارد بتواند مأموریت‌های مهم خویش را به انجام رساند. زیرا چون عملکرد و رفتار مسئولان جامعه اسلامی در جامعه تأثیر مستقیم و عمیق دارد. چرا که مردم آنها را به عنوان الگوی خود در زندگی قرار می‌دهند و از آنها پیروی می‌کنند.

اخلاق و رفتار درست و سنجیده‌ی مسئولان جامعه اسلامی در استحکام پایه‌های حکومت و ماندگاری آن نقش اساسی دارد. بنابراین نظام اسلامی باید در انتخاب افراد متخصص و صالح توجه جدی داشته باشد اگر چنین نباشد ممکن است کسانی اداره‌ی کشور را به دست گیرند که نسبت به سرنوشت اسلام و مسلمانان چندان حساسیتی نداشته باشند و از سوی دیگر در برابر توطئه‌های دشمنان، وسوسه شده و به ابزاری در دست آنان بدل گردند و یا توان و کارآمدی لازم را برای مدیریت نداشته باشند؛ لذا بررسی دو مولفه مهم ایمان و شجاعت و راههای تقویت آن در مسئولان جامعه اسلامی ضروری است.

^۱. طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه زینب کبری سلام الله

بر اساس بررسی‌های انجام گرفته اثر مدونی که راهکارهای تقویت شجاعت و ایمان در مسئولان جامعه اسلامی بطور کامل و جامع مورد بررسی قرار داده باشد وجود ندارد، البته، در برخی آثار بصورت پراکنده به موضوع ویژگی‌های مسئولان جامعه اسلامی اشاره شده است. از باب نمونه:

۱. کتاب حکومت اسلامی و ولایت فقیه در اندیشه امام خمینی (س) از سید روح‌الله خمینی، در فصل دهم به بررسی ویژگی‌های کارگزاران حکومت اسلامی پرداخته شده ولی در مورد راههای تقویت ایمان و شجاعت در مسئولان جامعه اسلامی اشاره‌ای نشده است.

۲. کتاب رجل سیاسی از علی محمدی: دیدگاه‌های رهبر انقلاب اسلامی درباره‌ی خصوصیات و ویژگی‌های یک سیاستمدار تراز انقلاب اسلامی را در یک کتاب تجميع کرده است. در یک فصل آن به شاخص‌های سیاستمدار تراز اشاره شده است در حالی که مقاله فوق حاضر به بررسی راههای تقویت ایمان و شجاعت در آنها می‌پردازد.

۳. کتاب اخلاق کارگزاران در حکومت اسلامی جوادی آملی، که در آن به بررسی اخلاق کارگزاران در حکومت اسلامی از دید نهج البلاغه می‌پردازد.

۴. مقاله ویژگی‌های شخصیتی مدیر از منظر قرآن و نهج البلاغه از حسام الدین خلعتبری و فریبا صدارت؛ که در آن به شناخت ویژگی‌های شخصیتی مدیر، از جمله ایمان، تقوا و ... از دیدگاه قرآن و نهج البلاغه پرداخته است؛ اما در مورد راههای تقویت شجاعت و ایمان در مدیر که به عنوان مسئولی در جامعه اسلامی است نپرداخته است.

۵. مقاله ویژگی‌های مدیران شایسته از دیدگاه قرآن و نهج البلاغه از نرجس السادات نسبی؛ در این مقاله با بررسی منابع ارزشمند قرآن و نهج البلاغه به‌طور هم‌زمان شایستگی‌های عمومی و تخصصی مدیران را استخراج نموده و به این نتیجه رسیده که با توجه به موازین اسلامی در انتخاب مدیران جامعه اسلامی باید علاوه بر توجه به این شایستگی‌ها، با نگرش سیستمی به آن‌ها توجه نمود.

نوآوری این مقاله نسبت به کتابها و مقالاتی که معرفی شد این است که در این مقاله فقط دو ویژگی اخلاقی مسئولان جامعه اسلامی و راههای تقویت آنها مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

هدف از این مقاله، دستیابی به راهکارهایی در جهت تقویت شجاعت و ایمان در مسئولان جامعه اسلامی می‌باشد؛ پس این سوال پیش می‌آید که راهکارهای تقویت شجاعت و ایمان در مسئولان جامعه اسلامی چیست؟

مفهوم شناسی

۱. مفهوم ایمان

ایمان: عبارتست از جایگیر شدن اعتقاد و باور در قلب به طوری که هرگز در باور و اعتقاد خودش دچار شک و تردید نمی‌شود، چون آفت اعتقاد و ضد آن شک و تردید است.^۱

۱. طباطبائی، ترجمه تفسیرالمیزان، ج ۱، ص ۷۳.

علامه طباطبایی گفته است: «ایمان عبارت از علم و عمل است و التزام به این دو شدت و ضعف می‌پذیرد و از این رو، ایمان نیز شدت و ضعف و کاهش و نقصان دارد و در نتیجه، مراتب ایمان، از ضروریاتی است که هیچ شکی بدان راه ندارد.»^۱

۲. مفهوم شجاعت

الشَّجَاعُ به معنای دلیر، قهرمان، الشَّجَاعَةُ نیز به معنای دلیری، شجاعت است.^۲ و در مصاف با دشمن و تحمل دشواری‌ها، از قوت قلب برخوردار باشد.^۳

شجاعت را به «استقامت و اعتدال در قوه غضبیه» تعریف کرده‌اند؛ به این معنا که انسان تحت فرمان عقل از انحراف به دو سوی افراط یعنی تهور و تفريط یعنی ترس مصون باشد. انسان شجاع را نیز کسی می‌دانند که در عین داشتن قدرت روحی و قوت دل، خشم و غضب خود را با نیروی عقل مهار می‌سازد.^۴ شجاعت در علم اخلاق حد وسط بی‌باکی (تَهَوُّر) و ترس (جُبْن) قرار داده شده است.^۵ شجاعت در حالت افراطی و متهورانه به معنای انجام اموری است که جسم و جان انسان را به نابودی می‌کشاند و از نظر شرع و عقل باید از آن احتراز کرد؛^۶ مطلبی که در آیه ۱۹۵ سوره بقره صریحاً از آن پرهیز داده شده است^۷ و در حالت تفريط، جبن یا ترس معرفی شده و آن اجتناب از انجام کارهایی است که از نظر عقل و شرع نباید در انجام آن کوتاهی کرد.^۸

۳. مفهوم مسئولان جامعه اسلامی

مسئولیت در لغت به معنای مؤاخذه و بازخواست آمده است و مسئول به کسی گفته می‌شود که از او سؤال و بازخواست کنند.^۹

۱. همان، ج ۱۸، ص ۲۹۵.

۲. بستانی، فرهنگ ابجدی، ص ۵۱۷۳.

۳. شریف مرتضی، رسائل، ج ۲، ص ۲۷۴؛ فیض کاشانی، مفاتیح الشرایع، ج ۲، ص ۱۶.

۴. ابن مسکویه، تهذیب الاخلاق، ج ۱، ص ۱۲۰، ۲۱۲، ۱۱۷.

۵. فیض کاشانی، مفاتیح الشرایع، ج ۲، ص ۱۶.

۶. نراقی، جامع السعادات، ج ۱، ص ۲۴۲.

۷. بقره، آیه ۱۹۵.

۸. نراقی، جامع السعادات، ج ۱، ص ۲۴۳.

۹. دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱، ص ۱۳۸۲۱ و ج ۱۳، ص ۲۰۹۰.

جامعه را عبارت از مجموعه انسان‌هایی دانست که در جبر برخی نیازها و تحت نفوذ یک سلسله عقیده‌ها، ایده‌ها و آرمان‌ها در یکدیگر ادغام شده، در یک زندگی مشترک غوطه ورنند^۱ و روابط گوناگون مشترک و متقابل و نسبتاً پایداری، آن‌ها را به هم پیوند می‌دهند^۲ و هدفی واحد آنان را گرد آورده است.^۳

«جامعه» نیز در اسلام مفهوم معینی دارد. اسلام به تشکیل جامعه‌ای نظر دارد که در آن روابط نزدیک و صمیمانه‌ای میان اعضای آن برقرار است. این جامعه از یک سو بر پایه بندگی خداوند می‌باشد و از سوی دیگر بر پیوندهای صمیمانه اخوت میان همه اعضا. واقعیت اجتماعی جامعه اسلامی بر دو قطب، یا دو واقعیت مبتنی است: واقعیت اول، مردم مسلمان یا «امت» می‌باشد که جهان گسترده اسلام را می‌سازند. واقعیت دوم همانا خانواده بلا فصل است و این دو قطب مهم‌ترین وجه یک جامعه اسلامی واقعی است و تار و پود ساختار اجتماعی بر گرد همین دو قطب تنیده می‌شود.^۴

الف. راهکارهای تقویت ایمان در مسولان جامعه اسلامی

راهکارهایی برای تقویت ایمان در مسولان جامعه اسلامی وجود دارد که در اینجا آن‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱. انجام عبادات و شعائر دینی

انسان هر کاری را که با نیت خالص کند عبادت محسوب می‌شود حتی غذایی که می‌خورد اگر به قصد این باشد که برای انجام وظایف الهی نیرو بگیرد عبادت است؛ خواب و تفریح نیز اگر برای آماده ساختن جسم و روح جهت خدمت به خلق خدا باشد آن هم عبادت بزرگی است؛ ولی با این حال باید بخشی از بهترین اوقات شبانه روز برای راز و نیاز خالصانه به درگاه خدا اختصاص یابد که حاصل زندگی را پربار و پربرکت و پایه‌های کاخ سعادت انسان را محکم می‌سازد.^۵

حضرت علی علیه السلام خطاب به مالک اشتر چنین می‌فرماید: «وَأَجْعَلْ لِنَفْسِكَ فِيمَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ اللَّهِ أَفْضَلَ تِلْكَ الْمَوَاقِيتِ، وَأَجْزَلَ تِلْكَ الْأَقْسَامِ، وَإِنْ كَانَتْ كُلُّهَا لِلَّهِ إِذَا صَلَحَتْ فِيهَا النَّيَّةُ، وَسَلِمَتْ مِنْهَا الرَّعِيَّةُ»؛^۶ باید بهترین

۱. طباطبایی، اصول فلسفه و روش رئالیسم، ج ۲، ص ۲۰۸.

۲. درآمدی به جامعه شناسی، ص ۳۴۹.

۳. صلیبا، واژه نامه فلسفه و علوم اجتماعی، ص ۱۵۲.

۴. نصر، جوان مسلمان و دنیای متجدد، ص ۷۷.

۵. مکارم شیرازی، پیام امام امیر المومنین (ع)، ج ۱۱، ص ۸۱.

۶. نهج البلاغه، نامه ۵۳.

اوقات و بهترین بخش‌های عمرت را برای خلوت با خدا قرار دهی، هرچند تمام کارهایت برای خداست اگر نیت خالص داشته باشی و رعیت به سبب آن در سلامت و آرامش زندگی کنند.»

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ ... إِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا؛^۱ مؤمنان، تنها

کسانی هستند که هنگامی که آیات او بر آن‌ها خوانده می‌شود، ایمانشان فزونتر می‌گردد.»

هر گاه آیات خدا نزد مؤمنان تلاوت شود، بر ایمان آنها افزوده می‌شود، از این آیه استفاده می‌شود که ایمان، قابل افزایش است و درجه‌هایی دارد و شنیدن آیات الهی اگر با تدبّر و تفکر همراه باشد بر ایمان شخص می‌افزاید؛ چون با تدبّر در این آیات، به معارف و موضوعاتی می‌رسد که بر شناخت او از جهان و انسان می‌افزاید و با توحید و صفات خدا آشنا می‌شود و ایمانش تقویت می‌گردد و مراتب یقینی او بالا می‌رود.^۲ نمو و تکامل، خاصیت همه موجودات زنده است، موجود فاقد نمو و تکامل یا مرده است و یا در سرایشی مرگ قرار گرفته، مؤمنان راستین، ایمانی زنده دارند، که نهالش با آبیاری از آیات خدا روز بروز نمو بیشتر و گلها و شکوفه‌ها و میوه‌های تازه‌تری پیدا می‌کند، آنها هم چنان مردگان زنده نما در جا نمی‌زنند، و در یک حال رکود و یک نواختی مرگبار نیستند، هر روز که نو می‌شود فکر و ایمان و صفات آنها هم نو می‌شود.^۳ در آیات ۶ و ۷ سوره مزمل می‌خوانیم: «إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا؛^۴ به یقین نماز و عبادت شبانه گامی استوارتر و گفتاری پایدارتر است، زیرا تو در روز تلاش مستمر و طولانی خواهی داشت (و عبادت شبانه به تو نیرو می‌بخشد).»

قیام آخر شب برای نماز شب سبب ثبات و استقامت در اجرای وظیفه خواهد بود زیرا هنگام تاریکی شب انسان از شواغل امور زندگی فراغت فکری بیشتری دارد و قلب از خاطرات آرامش خواهد داشت.^۵ آیه اشاره دارد به اینکه چون در روز وظایف سنگین بر دوش داری باید روح خود را با عبادت شبانه تقویت کنی و آمادگی لازم برای کارهای بزرگ به دست آوری.

بنابراین مؤمنان چنانچه به آیات و آثار صنع و نظام خلقت توجه نمایند و یا آیات کریمه قرآنی را بخوانند و یا بشنوند. نظر به این که قلب و دل آنان آگاه است بصیرت آنها در دین بیشتر و زیاده گردد و بر معرفت و استقامت آنان افزوده شده و در یقین استقرار می‌یابند.^۶

۱. انفال، ۲.

۲. جعفری، کوثر، ج ۴، ص ۳۲۴.

۳. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۸۷.

۴. مزمل، ۶-۷.

۵. حسینی همدانی، انوار درخشان، ج ۱۷، ص ۱۵۶.

۶. همان، ج ۷، ص ۲۲۸.

در آیه فوق بکار بردن کلمه «زحف» اشاره به این است که هر چند دشمن از نظر نفرات و تجهیزات فراوان و شما در اقلیت قرار داشته باشید نباید از میدان مبارزه فرار کنید همانگونه که نفرات دشمن در میدان بدر چند برابر شما بود و پایداری به خرج دادید و سرانجام پیروز شدید.^۱

این آیه دلالت بر ثبات و پایداری می نماید که از علایم شجاعت ثبات و پایداری است و مقابل آن جبن و ترس است که علامت آن فرار است و در این آیه صراحتاً از فرار منع شده است و فرار از جنگ حرام است و یکی از گناهان کبیره است.

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا»^۲ ای کسانی که ایمان آورده اید هنگامی که در میدان نبرد با گروهی روبرو می شوید ثابت قدم باشید.»

آیه خطاب به مسلمانان است و دستور فطری را یادآوری نموده که چنانچه با گروهی بیگانه برخوردید که در مقام خصومت و مبارزه‌اند با صمیم قلب و ثبات قدم از عقیده و حریم اسلام دفاع نمائید.^۳

معلوم است انسان های شجاع و با شهامتند که با دیدن گروه دشمن به خود ترس و هراس راه نمی دهند استقامت و پایداری می ورزند هم در فکر و روحیه و هم در میدان عمل.

امام علی علیه السلام می فرماید شجاعت از سه اصل نشأت می گیرد: ۱- از خود گذشتگی، ۲- تن به ذلت ندادن ۳- نامجویی؛ اگر این سه خصلت در آدمی یکسان باشد او پهلوانی است که کسی نمیتواند بر او غلبه کند و به مرحله کمال شجاعت رسیده است.^۴

امام سجّاد علیه السلام هر چند از خطای مردمان می گذشت، اما در برابر ستمگران و بیدادگران می ایستاد و با آنان مدارا نمی کرد.^۵

۵. تمرین و آماده سازی برای کسب شجاعت

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۱۱۱.

۲. انفال، ۴۵.

۳. حسینی همدانی، انوار درخشان، ج ۷، ص ۳۵۴.

۴. عبدعلی بن جمعه حویزی، نور الثقلین ج ۲، ص ۱۳۹.

۵. پژوهشکده تحقیقات اسلامی، فرهنگ شیعه، قم، زمزم هدایت، چاپ: دوم، ۱۳۸۶ هـ.ش، ص ۱۰۵.

از آنجا که دنیا دارالاسباب است و حتی بزرگ‌ترین فرمانده الهی یعنی ذوالقرنین برای اهداف نظامی و فتح کشورها و سرزمین‌ها، از اسباب گوناگون استفاده کرده است: «إِنَّا مَكْنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا»^۱ همانا ما در زمین به او (ذوالقرنین) قدرت دادیم و از هر چیزی وسیله‌ای به او عطا کردیم.

مبنی بر منت بر ذی القرنین است که پروردگار به وی از قدرت و تصرف و وسایل در اختیار او نهاده بود بطوریکه به هر چه از مصالح عمومی تصمیم می‌گرفت و اراده وی باو تعلق می‌یافت مانع و مزاحمتی نداشت و آنچه در سلطنت و قدرت لازم است مانند عقل و علم و نیروی جسمانی و حسن تدبیر درباره اداره کشور و زیادی لشکر و ثروت و تجهیزات کشورگشائی نیز در اختیار داشت.^۲

لازم است تا از سوی مومنان، اقداماتی در قالب تمرین‌های آماده‌سازی و رزمایش‌های گوناگون انجام شود تا نقاط ضعف و قوت خود و دشمن را شناسایی کرده و بتوانند پیروزی را برای خود رقم زنند؛ زیرا بدون تمرین ممکن است، در هنگام نبرد واقعی نتوانند بر مشکلات و نقاط ضعف خود فائق آیند. از همین رو حضرت طالوت علیه‌السلام نیروهای خویش را می‌آزماید تا بداند از چه میزان ظرفیت جهادی و مقاومتی برخوردار هستند و می‌توانند بر هواهای نفسانی خویش فائق آیند. «وَ اللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ»^۳ خداوند، ملک خود را به هر کس بخواهد می‌بخشد و خداوند (احسانش) وسیع و گسترده و دانا (به لیاقت و شایستگی افراد) است.

این جمله ممکن است اشاره به شرطی برای رهبری باشد و آن فراهم شدن امکانات و وسائل مختلف از سوی خدا است زیرا ممکن است رهبری از نظر علم و قدرت کاملاً پر مایه باشد ولی در شرائط و ظرفی قرار گیرد که هیچگونه آمادگی برای پیشرفت اهداف او نداشته باشد، مسلماً چنین رهبری به پیروزی درخشانی نخواهد رسید، قرآن می‌گوید: خدا حکومت الهی را به هر کس بخواهد می‌بخشد یعنی شرائط و وسائل لازم را برای او فراهم می‌سازد.^۴

نتیجه‌گیری

از شاخصه‌های مسئولان جامعه اسلامی تقویت شجاعت و ایمان است. ایمان و شجاعت از مهمترین اخلاق‌های هر مسئول است، با تقویت آن‌ها می‌توان در استحکام پایه‌های حکومت نقش اساسی داشت.

۱. کهف، ۸۴.

۲. حسینی همدانی، انوار درخشان، ج ۱۰، ص ۳۲۹.

۳. بقره، ۲۴۷.

۴. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۲۳۹.

مسولی که به عنوان فرمانده و پرچمدار جامعه اسلامی است، اگر شجاع نباشد و ایمان ضعیفی داشته باشد، نمی‌تواند در بحران‌ها و مسایل حساس تصمیم‌گیری لازم را نماید و شجاعت مقابله با حوادث سخت و دشمنان قدرتمند را داشته باشد و نمی‌تواند صلابت اسلام را در برابر دشمن به نمایش بگذارد و نقشه‌های شوم دشمنان را درهم شکنند. بنابراین با استفاده از راهکارهایی مانند؛ بالا بردن علم و دانش، عمل به احکام و مواظبت الهی و تن به ذلت ندادن و... لازم است مسئولان شجاعت و ایمان خود را تقویت کنند تا مدیریت جامعه اسلامی را با موفقیت انجام دهند.

فهرست منابع

- بهرام پور، ابوالفضل، قرآن کریم، قم: آوای قرآن، چاپ دوم، ۱۳۹۰ هـ.ش.
- فیض الاسلام اصفهانی، علی‌نقی، نهج البلاغه، تهران: سازمان چاپ و انتشارات فقیه، ۱۳۶۸ هـ.ش.
- ۱. ابن مسکویه، احمد بن محمد، تهذیب الاخلاق، بیروت، مکتبه الثقافه الدینیّه، بی‌تا.
- ۲. آقا جمال خوانساری، محمد بن حسین، شرح آقا جمال خوانساری بر غرر الحکم و درر الکلم، تهران: دانشگاه تهران، چاپ: چهارم، ۱۳۶۶ هـ.ش.
- ۳. بستانی، فؤاد افرام، فرهنگ ابجدی، مترجم: مهیار، رضا، تهران: انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۵ هـ.ش.
- ۴. شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه (للمصباحی صالح)، محقق / مصحح: صالح، صبحی، قم، هجرت، چاپ اول، ۱۴۱۴ هـ.ق.
- ۵. طبرسی، فضل بن حسن، مترجمان، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تحقیق: رضا ستوده، تهران: انتشارات فراهانی، چاپ اول، ۱۳۶۰ هـ.ش.
- ۶. طریحی، شیخ فخرالدین، مجمع البحرین، قم، موسسه البعثه، ۱۴۱۴ هـ.ق.
- ۷. طوسی، خواجه نصیرالدین، اوصاف الاشراف، سید محمد رضا غیائی کرمانی، قم، مؤسسه فرهنگی-انتشاراتی حضور، چاپ سوم، ۱۳۸۲ هـ.ش.
- ۸. علی بن الحسین، امام چهارم علیه السلام، الصحیفه السجادیّه، قم، دفتر نشر الهادی، چاپ اول، ۱۳۷۶ هـ.ش.
- ۹. عروسی حویزی عبد علی بن جمعه، تفسیر نور الثقلین، تحقیق: سید هاشم رسولی محلاتی، قم: انتشارات اسماعیلیان، چاپ چهارم، ۱۴۱۵ هـ.ق.
- ۱۰. فتال نیشابوری، محمد بن احمد، روضه الواعظین، ترجمه مهدوی دامغانی، تهران، نشر نی، چاپ: اول، ۱۳۶۶ هـ.ش.
- ۱۱. فیض کاشانی، ملا محسن، مفاتیح الشرایع، قم، انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۱ هـ.ق.
- ۱۲. _____ المحجّه البیضاء، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۳ هـ.ش.

۱۳. شریف مرتضی، علی بن حسین موسوی، **رسائل الشریف المرتضی**، محقق/مصحح: سید مهدی رجائی، قم، دار القرآن الکریم، چاپ اول، ۱۴۰۵هـ.ق.
۱۴. قرشی سید علی اکبر، **تفسیر احسن الحدیث**، تهران: بنیاد بعثت، چاپ سوم، ۱۳۷۷هـ.ش.
۱۵. کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی (ط - الإسلامیة)**، محقق/مصحح: غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد، تهران: دار الکتب الإسلامیة، چاپ چهارم، ۱۴۰۷هـ.ق.
۱۶. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، **بحار الأنوار (ط - بیروت)**، محقق/مصحح: جمعی از محققان، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳هـ.ق.
۱۷. نراقی، محمد مهدی؛ **جامع السعادات**، اسماعیلیان، چاپ پنجم، ۱۳۷۹هـ.ش.
۱۸. _____، **جامع السعادات**، مصحح محمد کلانتر، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۹۶۷م.

کتابهای فارسی

۱. حسینی همدانی، سید محمد، **انوار درخشان**، تحقیق: محمد باقر بهبودی، تهران: کتابفروشی لطفی، چاپ اول، ۱۴۰۴هـ.ق.
۲. دهخدا، **لغت نامه دهخدا**، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۳هـ.ش.
۳. شریف مرتضی، علی بن حسین، **رسائل**، قم، دارالقرآن الکریم، ۱۴۰۵هـ.ق.
۴. صلیبا، جمیل، **واژه نامه فلسفه و علوم اجتماعی**، ترجمه کاظم برگ نیسی و صادق سجادی، تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ اول، ۱۳۷۰هـ.ش.
۵. طباطبایی، سید محمدحسین، **ترجمه تفسیرالمیزان**، مترجم: سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، ۱۳۷۴هـ.ش.
۶. طباطبایی با مقدمه و پاورقی استاد مطهری، **اصول فلسفه و روش رئالیسم (۲)**، تهران، صدرا، ۱۳۹۰هـ.ش.
۷. فاضلی، قادر، **حکمت سیاسی یا سیاست حکمیت**، تهران، علامه طباطبایی، چاپ اول، فروردین ۱۳۷۴هـ.ش.
۸. قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳هـ.ش.
۹. مطهری، مرتضی، **مجموعه آثار: امدادهای غیبی**، انتشارات صدرا، بی تا.
۱۰. مکارم شیرازی، ناصر، **پیام امام امیر المومنین علیه السلام**، دار الکتب الاسلامیه، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۶هـ.ش.
۱۱. _____، **تفسیر نمونه**، تهران: دارالکتب الإسلامیة، چاپ اول، ۱۳۷۴هـ.ش.
۱۲. ناصحی، محمدحسن، **امدادهای غیبی از نگاه قرآن**، بوستان کتاب، ۱۳۸۷هـ.ش.

۱۳. نصر، سیدحسین، **جوان مسلمان و دنیای متجدد**، ترجمه مرتضی اسعدی، تهران، طرح نو، ۱۳۷۳ هـ.ش.

مقالات و دیگر

۱. پژوهشکده تحقیقات اسلامی، **فرهنگ شیعه**، قم، زمزم هدایت، چاپ: دوم، ۱۳۸۶ هـ.ش.
 ۲. جعفری، یعقوب، **کوثر**، قم، هجرت، چاپ اول، بی تا.
 ۳. گروه جامعه شناسی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، **درآمدی بر جامعه شناسی؛ تاریخچه جامعه شناسی**، قم: دفتر همکاری حوزه و دانشگاه و انتشارات سمت، چاپ اول، ۱۳۷۳ هـ.ش.
 ۴. بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۳/۸/۲۰.
 ۵. بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۸/۲/۲۴.
 ۶. بیانات در مراسم جشن تکلیف دانش آموزان، ۱۳۹۵/۹/۲۳.
 ۷. بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۲/۴/۳۰.
 ۸. سخنان حضرت آیت الله مصباح یزدی (دامت برکاته) در دفتر مقام معظم رهبری، ۱۳۹۶/۱۱/۱۱.
- <https://mesbahyazdi.ir>